

tura chování se např. projevuje hostilitou, která se vybíjí v autoagresi u diferencovanějších jedinců a ve vědomé nebo neuvědomované agresi primitivního rázu, zaměřené navenek.

5. Závěr

Základní tendenci vývoje člověka je sebe-realizace. Nehledě ke zřejmým překážkám, které této seberealizaci staví do cesty špatný zdravotní stav, vrozené insuficience a jiné zjevné důvody, zamysleli jsme se nad podílem škodlivé působících, společensky ovlivnitelných faktorů.

U obou našich skupin jsme došli k jednotnému závěru: kromě hrubě malformujících vlivů se negativní vliv společenských podmínek projevuje také v tom, že ohroženým jedincům chybí hodnotné mezilidské vztahy, dostatečně rozvinutá zájmová sféra, aktivní systém zábran a chápání a oceňování života.

Rodiny tzv. dobré se starají o děti po stránce hmotné, nenaučí je však vyšším automatismům chování, diferencování a přemáhání překážek, a proto neusnadňují postupné přivýkání složitosti a závažnosti lidského života.

Literatura:

- Sborník prací k otázkám integrální antropologie*, redigoval Josef Wolf, Čs. sociologická společnost při ČSAV, Praha 1968.
- Konrad Lorenz, *Das sogenannte Böse, Zur Naturgeschichte der Aggression*, G. Borstha-Schoeler Verlag, Wien 1963.
- Max Scheler, *Misto člověka v kosmu*, ČSAV, Praha 1968.
- Viktor von Weizsäcker, *Der Gestaltkreis. Theorie der Einheit von Wahrnehmen und Bewegen*, Georg Thieme Verlag, Leipzig 1940.
- Aaron T. Beck, *Thinking and Depression*, Archives of General Psychiatry 1963, Vol. 19, pp. 324–333.
- Fau et al., *Le suicide chez l'adolescent*, Annales medico-psychologiques, Tome I, No. 1, p. 1, 1965.

Růžena Nesnídalová, Jana Nosková,
Eva Laubendorfová, Karel Sadil

Seminář k problematice mládeže

V listopadu r. 1968 uspořádala vědecko-metodická rada sociologie Socialistické akademie třídenní celoslovenský seminář na téma *K problematice socializace mládeže*. Seminář se konal v horském prostředí pod Nizkými Tatrami, v Jasné pod Chopkem. Byl přínosem k vědeckému růstu a obohacení jeho účastníků, ke konfrontaci bádání na daném poli, ale i zdrojem zaslouženého osvěžení.

Na seminář, jenž byl již druhým k danému tématu na Slovensku, byli pozváni vedle sociologů i psychologové, filosofové, pedagogové a pracovníci kulturní praxe, a to jak ze Slovenska, tak z českých zemí.

Ačkoliv styky českých a slovenských sociologů zabývajících se mládeží byly až dosud

poměrně časté, přesto zůstávala nevyřešena řada otázek jejich systematické spolupráce, včetně koordinace vědeckovýzkumné práce ve zmíněné oblasti. Jednou z příčin byla beze sporu skutečnost, že žádná vědecká instituce na Slovensku neměla zatím podmínky k tomu, aby se zabývala problematikou mládeže soustředěněji — ať již v rovině výzkumu či teoretických konceptů. Jedním z přínosů semináře v Jasné bylo nesporně to, že se zde vlastně poprvé sešli pracovníci z oblasti sociologie mládeže, aby se sjednotili v názoru na zřízení dočasné koordinační komise sociologie mládeže na Slovensku, ustavené při Sociologickém ústavu SAV v Bratislavě. Představitel této komise L. Macháček nabídl zároveň spolupráci zastupcům sociologie mládeže v Čechách a na Moravě a požádal je o spoluúčast při výměnách studijních materiálů, o spolupráci na výzkumech atd. Přitom se ukázalo, že představa o věcně koordinované činnosti v oboru sociologie mládeže a sociologie výchovy v českých zemích je vlastně více přáním než skutečností. Jediné monotematicky zaměřené vědeckovýzkumné pracoviště, které by mohlo mít širší dosah, tj. Ústav sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství při Pedagogické fakultě UK v Praze, je vlastně zmocněno a vybaveno pouze pro koordinaci těch výzkumných akcí, které jsou pojaty do státního plánu ČSAV v tematickém okruhu sociologie mládeže a výchovy. Ani v českých zemích prozatím neexistuje dostatek průběžných a pravidelných kontaktů mezi jednotlivými pracovišti, která se v té či oné míře zabývají společenskovědní problematikou mládeže a výchovy.

Čím se hlavně zabýval slovenský seminář o mládeži? Vedle obecných otázek socializace mládeže v soudobě civilizované společnosti, povahy a rozrůzněnosti tohoto procesu řešil otázky: ve kterých sociálních polích a prostřednictvím kterých institucí se mládež jako věková a generační skupina stává též skupinou společenskou, pomocí kterých zařízení a organizací se mladí učí společenským normám, hodnotám, rolím, společenskému chování a jednání; kde a jak se připravují k obtížnému umění žít ve společnosti s jinými lidmi; které ze společenských prostředí či polí lze současně chápat jako výchovné pole, v němž vedle faktorů obecně sociálních působí i činitelé specifické oblasti vzdělání a výchovy; kde a jak získávají mladí lidé dovednosti k samostatnému životu ve společnosti; které jsou hlavní příčiny vychýlení od normálního procesu socializace aj.

J. Suchý v úvodním referátu *Socializácia mládeže* poukázal na změněné a měnící se postavení mládeže v soudobých moderních společnostech a na to, jak pod vlivem celé řady antropologických, fyziologických, psychologických a sociálních faktorů vznikla během několika posledních desetiletí mládež jako svébytná sociální či sociálně věková skupina. Pokusil se o vymezení hranic sociálního věku mládeže, přičemž upozornil na

posouvání dolní i horní hranice a tím rozšiřování sociálního věku mládeže.

Jakkoliv se vcelku zlepšují hmotné a v mnohém ohledu i duchovní podmínky pro rozvoj mládeže, je současně její začleňování do života společnosti stále mnohotvárnější a komplikovanější, než bylo kdysi v minulosti. Rostoucí napětí mezi mladšími a staršími generacemi, vyvolané mnoha novými faktory a mající rozmanité důsledky, podtrhuje a stabilizuje umístění mládeže „na okraji společnosti“. Zvláštní juvenilní subkultura poskytuje mládeži příležitost k auto-reflexi a k vědomí odlišnosti od dospělých. Překračování zmíněného „okraje“ a vstupování mladých lidí do společnosti se uskutečňuje jako komplikovaný a protikladný proces její socializace. Tento proces se v moderní pluralizované společnosti rozvíjí v mnoha rovinách a podobách.

„V nejširším smyslu slova je socializace procesem, v němž si společnost přisvojuje vnější objekty jako své hodnoty, včleňující je do svých reprodukčních mechanismů, s cílem zachování své existenční kontinuity. V případě socializace mládeže si společnost přisvojuje mladé generace jako nové aktivní subjekty těchto reprodukčních procesů.“

Socializaci však není možno chápat jen jako jednosměrné ovlivňování mládeže společností. Také mládež ovlivňuje dospělou společnost, dokonce se hovoří o vzniku juvenilních forem života, juvenilní kultury.

Dále se J. Suchý zabýval interpretací socializačního procesu v americké a západoněmecké sociologii (jejich oceněním, ale i kritikou) a podrobně vyložil své pojetí. Jeho přednáška vymezila obecně teoretický rámec sociologického přístupu k mládeži.

O sociálním poli, do něhož se zvláště v moderní době téměř ve všech typech společnosti přesouvá těžiště neformálně probíhajícího zespoločňování mládeže, totiž o *vrstevnických skupinách*, hovořil jeden ze seniorů slovenské sociologie a sociální psychologie, J. Čečetka.²

Pospolitý život předpokládá nebo dokonce si vynucuje vytváření rozličných forem seskupování lidí. Zvláštní význam mají tato seskupení pro mládež, která se sdružuje do vrstevnických skupin jednak díky momentům vyplývajícím ze stejné vývojové fáze, ale i v důsledku stejného působení školy, ztvárňování literaturou a jinými uměleckými prostředky, i stejných povinností a práv, které mládeži přiznává společnost dospělých. Zvýšený význam mají neformální vrstevnické skupiny, neboť po dobu přechodné vývojové fáze (adolescencce) pomáhají svým členům překonávat složitosti plynoucí z procesu dospívání a ze střetání s často až bezohlednou společenskou skutečností. Pomáhají

navazovat vztahy v lidských pospolitostech vůbec a vytvářejí předpoklady k zespoločňování lidských mláďat. Sdělení J. Čečetky, opřená o empirické výzkumy, podtrhla obecný poznatek sociologie mládeže, že vrstevnické skupiny, jejichž konkrétním příkladem je i školní třída, jsou hlavním činitelem socializace mládeže a že tyto skupiny se utvářejí často mimo kontrolu rodiny a školy.

Vrstevnické skupiny se mohou také stát bázi pro angažované společenské činnosti, východiskem hnutí určitých skupin mládeže. Na škále příkladů vrstevnických skupin mládeže v obdobích závažných společenských dějů umístil na jednom pólu příklad z historie slovenských mládežnických hnutí v podobě štúrovské vrstevnické skupiny, na pólu druhém pak současné skupiny angažované v obrodných procesech moderní společnosti, zejména skupiny vysokoškolských studentů.

Hlubší vzhled do problematiky vrstevnických skupin umožňuje pozorování jejich mnohostranné členitosti a různosti. Mládež je třeba chápat v dialektice momentů jednotících a momentů štěpících, diferencujících. To znamená, že mládež je formovaná jak jednotně, stejně, tak různorodě a nejednotně. Jiná diferenciací vrstevnických skupin je dána časovou dimenzí: jsou skupiny přechodné, chvilkové a jsou skupiny relativně trvalejší. První druh skupin má ráz seskupení spontánních a neformálních, druhý pak má ráz seskupení formálních. Ovšem mezi oběma druhy seskupení je úzká vzájemná vazba, mohou v sebe navzájem přecházet. Ani ve formálních seskupeních nikdy nechybí prvky neformální.

Závěry J. Čečetky mají svůj význam jak pro oblast vědeckého výzkumu, tak pro praktické náměty k formám organizace mládeže,³ a samozřejmě i pro pedagogickou činnost.

Výzkum provedený J. Čečetkou prokázal, že hodnota příslušnosti k vrstevnickým skupinám se různí podle rozmanitých znaků samotné mládeže. Například chlapci prokazovali daleko větší potřebu seskupování ve vrstevnických skupinách než dívky. Anebo mladí lidé, kteří jsou vykrystalizovanějšími osobnostmi, nepotřebují tolik skupinu, v níž by našli útěchu a odreagovali své komplexy. Zvláště neformální, spontánní seskupení korespondují s parciálními zájmy a potřebami mládeže. Účast ve vrstevnických skupinách ve svém celku pomáhá řešit životní situace mladých lidí.

J. Čečetka upozornil na momenty, které mládež společensky diferencují, všiml si však vedle faktoru pohlaví a hodnotové vyhraněnosti pouze sociálního původu. Škoda, že nemohl být výrazněji analyzován vliv rozdílných přípravných činností (viz postup-

¹ L. Macháček, *Mládež a škola na „pokraji“ školského systému*, Kandidátská disertační práce, Bratislava 1963, s. 5–9.

² J. Čečetka je autorem významné knihy *Mezilitudské vztahy a zoskupovanie mládeže*, vyd. SPN, Bratislava 1967. Autor si v ní všimá závažných problémů dospívající mládeže; které rysy zabezpečují dobré spojení mládeže, která formální a neformální seskupení – tj. společenské mezilůtvary – pomáhají mladým lidem individuálně se zapojit do společenského života.

³ Zkušenosti prezentované J. Čečetkou jsou závažné i ve vztahu k současným diskusím mezi českými a slovenskými vysokoškolskými a neúčinnějšími a nejpříměnějšími způsoby jejich seskupování a organizace na vysokých školách: zda formou regulérních formálních organizací nebo formou neformálních seskupení prostřednictvím vůdců (viz protiklad tzv. hierarchické a přímé participativní demokracie v pojetí New Student Left na Západě).

ná diferenciace školní přípravy) jako „před-podílu“ mládeže na struktuře společenských činností. Přispělo by to k zodpovězení otázek vztahu profesionální socializace a vrstevnických skupin. Se stoupajícím věkem mládeže tento specifický podíl na společenské dělbě práce stále víc modifikuje vliv faktorů věkového a generačního.

Přednáška J. Čečetky byla většinou účastníků semináře hodnocena jako nejlepší pro svou vědeckou úroveň i srozumitelné podání.

O mládeži ve vztahu k rodině referovala J. Jančovičová. Převážující část sdělení byla věnována vlastní problematice rodiny, zvláště pak jejím změnám v industriální společnosti.

J. Jančovičová vyšla z hypotézy, že industriální procesy v moderní společnosti způsobují obecné změny v rodině. Při respektování změn univerzálního charakteru nemůže sociologie opomenout ty společenské momenty a aspekty, které tuto univerzálnost porušují a akcentují diferenciaci, rozlišující aspekty. Přes toto konstatování zdůraznila však autorka zejména změny, které se v současné rodině odehrávají pod vlivem industrializačních a s nimi spojených procesů; jiný je vznik rodiny (základem je partnerský vztah manželů); jiný je rozsah rodiny (převládá nukleární rodina); změnil se interpersonální vztahy v rodině (posuvy rolí, egalitární partnerské vztahy); rozdílné jsou především sociální funkce rodiny (společenské instituce přejímají řadu funkcí, hlavní těžiště se přesouvá do personálních a emocionálních sfér, slábne funkce ekonomická).

J. Jančovičová upozornila též na iluzi, která v industriální společnosti zachvátíla zvláště výchovnou funkci rodiny. Výchova probíhá v rozporuplném prostředí střetání rolí rodinných a zaměstnaneckých, konfliktů tradičních hodnot rodinného soužití a hodnot zdynamizované globální společnosti. K rodinné krizi vede mimo jiné egocentrické konzumní zaměření, nedostatečná pedagogická příprava rodičů atd.

Obecné závěry o rodině, zformulované především americkými sociology, zejména T. Parsonsem, doplnila Jančovičová i zkušenostmi dalších autorů — např. objevy H. Schelského. Vyzvedla jeho myšlenku o trendu ke zvnitřnění rodiny za podmínky dostatku volného času a rozrušené naplně zbylých funkcí rodiny. Dále hovořila o přínosu polské autorky H. Izbecké, která vztahuje krizový charakter moderní rodiny k zanedbání přípravy dětí pro praktický život ve společnosti. Škoda, že přednáška nebyla doplněna poznatky o rodině v československé společnosti, která prošla řadou „zauzlenin“, jež pravděpodobně zcela specificky ovlivnily výchovnou funkci rodiny i jiné její společenské funkce.

Ladislav Macháček, pracovník Sociologického ústavu SAV, podal vědecké sdělení o vztahu mládeže a školy.¹ Jeho přísný sociologický přístup, respektující reciproční vázanost činitelů škola-mládež, vedl k volbě hlediska sociologie výchovy, i když to nebylo explicitně formulováno. Macháček chápe

školu jako institucionalizovanou reprezentantku společnosti vůči mládeži jako výchovatelnému objektu.

Vychází z širokého vztahového rámce, z relace škola—globální společnost. Jaká očekávání prezentuje vůči škole společnost ve své makrostruktuře? Především očekávání, že škola je fundamentální institucí, která cílevědomě zabezpečuje zájmy a nároky společnosti. Podobně jako v předchozím referátu, i zde je především v obecné rovině konstatováno, že ve vyspělé industriální společnosti dochází v oblasti výchovy a vzdělání ke komplikacím, které výrazně ovlivňují interakce mezi výchovou a jinými společenskými funkcemi. Ze změněných nároků globální společnosti vůči škole plynou i změny ve vztahu školy k mládeži a proměny v její výchovné a vzdělávací funkci. Macháček se ztotožňuje s pojetím některých zahraničních autorů (např. H. Swidow, S. Widerszpila, G. Carlsona, B. Gessera, B. Clarka, L. v. Friedenburga atd.), kteří vesměs uznávají dvě základní funkce školy: 1. funkci selektivně rozmístovací, 2. funkci socializační a výchovně vzdělávací.

L. Macháček upřesňuje formální nástroje své analýzy: doporučuje odlišit kategorii výchovy od kategorie socializace a též kategorii vzdělání od kategorie socializace. Výchovu chápe jako záměrné formování osobnosti mladého člověka, socializaci spíše jako živelný proces společenského začleňování; vzdělání definuje jako přenos znalostí a schopností, na rozdíl od socializace jako přenosu norem a hodnot. Do pozadí poněkud ustoupilo strukturální hledisko a zdůrazňování, že všechny tři kategorie jsou vždy výrazem pouze jednoho strukturálního aspektu výchovně společenské funkce jako složitě struktury vzájemně se propojujících složek: výchovy + vzdělání + socializace. Tyto komponenty je nutno účelově odlišit, ale za podmínky reprodukce zpětných vztahů i vztahování k dominantní struktuře široce chápané výchovné funkce (implikující v různé míře vždy všechny tři komponenty). Domníváme se, že „krize“ moderní školy má své kořeny právě v málo úspěšném dodržování této strukturální vazby všech tří složek zespočlenštění mladého člověka.

Problematiku střední školy sleduje Macháček proto, že hraje výchozí roli první etapy tzv. ekonomické socializace mládeže (navazuje zde na P. Musgrava). Střední škola v té či oné míře připravuje mládež na výkon budoucí profese, a spolu s tím na její podíl na struktuře společenských činností. Škola však má charakter dvoudomé sociální skupiny: na jedné straně plní funkci subsystému formalizované výchovné funkce, na druhé straně funkci neformálního sociálního subsystému (viz spontánní vrstevnické skupiny). Macháček konstatoval, že škola předjímá koncentrované všechny principy globální společnosti, dokonce i princip výkonu, čímž plní funkci selektivně rozmístovací. V systému třídy se kříží aspekty formálních a neformálních seskupení; princip výkonu se tak střetává s principem solidarity jako momentu neformálních seskupení.

Základním rozparem, který potvrdily výzkumy zvláště ve vyspělých industriálních společnostech Západu, je skutečnost, že ačkoli škola a vzdělání jsou schopny otevřít mládeži nové společenské šance, charakteristickým znakem subkultury tamní mládeže je spíše nezáměr o vzdělání.⁴ Nezasloužila by tato zjištění o cizí společenské danosti formulaci hypotéz o danosti naší a urychlené zkoumání obdobných, avšak přece jen specifických problémů? S tím jistě mladá slovenská sociologická obec též počítá.

Zatímco všechny přednášky se vztahovaly k různým společenským institucím a zařízením, jejichž prostřednictvím se mládež pravidelně a regulérně zařazuje do společenského života, sdělení Marcela Slobody se týkalo důsledků nerovnoměrnosti a nepřiměřenosti působení celku široce chápáné výchovné funkce společnosti. Sloboda referoval o problematice vychýlené socializace, tj. o *delinkvenci mládeže*.

Stejně jako příspěvek L. Macháčka, i tato přednáška vyšla z vymezení kategoriálních nástrojů zkoumání delinkvence mládeže. Autor upozornil na různost referenčních rámců právnických a kriminologických, pokusil se o odstupňování vychýleného chování, vymezil rozdíl mezi variantou deviace (jako nedostatek základního souhlasu se společenskými hodnotami) a variantou delinkvence (jako souboru činností vedoucích permanentně k porušování společenských norem).

Sloboda charakterizoval delinkvenci mládeže jako světový trend. Přitom skutečné delinkvence je čtyřikrát více než poznané. Např. v USA od r. 1950 do r. 1960 stoupla delinkvence o 250 %.⁵ V ČSSR bylo v r. 1967 odsouzeno 5866 mladistvých, z toho 1800 na Slovensku. Obecně je delinkvence mládeže dvoustanně vážným sociálním problémem — hospodářským a morálním. V obou sférách způsobuje nesmírné škody. Ovšem za zjednodušené a překonané je třeba považovat názory, že delinkvenci je možno vysvětlit především třídními hledisky anebo pomocí tzv. buržoazních přežitků či vlivů přicházejících zvenčí. Sloboda se hlásí k pluralistickému chápání delinkvence jako sociologického jevu. K základním faktorům působícím na delinkvenci mládeže u nás Sloboda počítá:

1. Nedostatek sociálních zařízení pro mládež, zvláště pro její mimoškolní a mimopracovní činnosti.
2. Předčasný odchod do zaměstnání bez jakékoliv kvalifikace.
3. Nevhodné umístění dorostu.
4. Konfliktní společenská situace plynoucí z neuspokojení hodnotových potřeb.

Za velmi vážný zdroj potenciální delinkvence mládeže je třeba považovat především konflikty v rodině. Ty jsou v našem konkrétním společenském rámci opět druhotným

důsledkem (či funkcí) těchto sociálních dis-funkcí: společného bydlení rodičů a provdaných či ženatých dcer a synů, nedostatečných podmínek pro kontrolu dětí (odchod matek do zaměstnání a nedostatek zařízení pro tyto děti), nedostatku vhodných umístění hlavně pro dívky, jejich předčasného odchodu z domova za práci, a jiných.

Zahraniční odborníci hledají příčiny či zdroje delinkvence převážně ve špatně fungující anebo rozvrácené rodině. Ovšem zdrojů delinkvence zřejmě bude více.

Manželé Glueckovi empiricky ověřili působnost těchto pěti faktorů: 1. porušení autority otce, 2. porušení dozoru matky nad dítětem, 3. porušení lásky otce k dítěti, 4. porušení lásky matky k dítěti, 5. všeobecná rozháranost rodiny. Výzkumy ukázaly, že kde byly přítomny všechny uvedené faktory, projevila se delinkvence u 84,6 % případů, a kde tyto faktory přítomny nebyly, vyskytla se jen u 3 % případů.

Sloboda chápe delinkvenci mládeže jako mnohostranně určený sociální problém. Velmi správně upozornil na neadekvátnost přílišných zveřejnění, která se neopírají o analýzu konkrétních případů. Nedovolené generalizace skutečných příčin delinkvence zastírají a škodí procesu poznání. Předností Slobodovy přednášky bylo, že se mohla opřít o bohatý statistický materiál, který mají sociologové delinkventního chování mládeže k dispozici u soudů, generálních prokuratur, veřejné bezpečnosti a na vědeckovýzkumných pracovištích.

J. Vinař ve svém příspěvku na téma *Mládež a organizace mládeže* objasnil rozdíly v přístupu k analýze mládeže jako společenského jevu a k analýze organizace mládeže jako součásti politického systému institucí. Dále hovořil o organizaci mládeže jako o dynamizujícím činiteli politického a sociálního systému. Z hlediska socializace lze podle J. Vinaře rozlišit trojí funkci organizace mládeže: výchovnou, politickou a rekreační. Tyto základní funkce podrobil analýze jak z hlediska začleňování jedinců a skupin do organizace, tak z hlediska jejich začleňování do společenského systému.

Referát byl erudovanou úvahou nad danou problematikou z hlediska sociologie, filosofie a teorie organizace. Škoda, že ve studiích k organizaci mládeže jsou zatím v tak malé míře uplatňována hlediska sociálně psychologická, příp. sociálně pedagogická.

Vladimír Košinář se zabýval některými otázkami *mládeže v pracovním prostředí*, např. věkovým a skupinovým faktorem, skupinovými normami, chováním mladých lidí na pracovištích různého typu. Hovořil rovněž o adaptaci mládeže, o uzavřenosti pracovních skupin a podmínkách jejich otevření novým, zejména mladým členům, o roli vedoucího pracovníka jako významného činitele socializace pracujících děvčat a chlapců. Zdá se,

souměřitelnost statistických údajů o delinkvenci v konkrétních společnostech.

⁶ Referát byl vlastně výtahem z obsírnější teoretické studie autorů J. Vinaře a V. Samonila k teoretickým otázkám organizace mládeže, která vyjde knižně ve Smeně.

⁴ Každý, kdo navštíví USA, je překvapen snahou společenských institucí nabízet všem prostředky mladým lidem různé formy vzdělání (jde o součást programu boje proti chudobě), a na druhé straně rostoucím počtem tzv. dropouts, tj. těch mladých lidí, kteří odpadají a školu nedokončí.

⁵ Autor jen v malé míře upozornil na častou ne-